

Kisebbségi nyelv, kisebbségi politika¹

1923. november 20. – A nyelvészet posztulátumai

[...]

Kell-e hát különbséget tenni kétfajta nyelv, a „magas” és az „alacsony”, a többségi és a kisebbségi között? Az előbbit konstans elemeinek hatalma (*pouvoir*) teszi, míg az utóbbit a variáció képessége (*puissance*). Nem egyszerűen a többségi nyelv egységének és a dialektusok sokaságának ellentétpárját kívánjuk felállítani. Sokkal inkább arról van szó, hogy minden dialektusnak megvan a maga átmeneti és variációs zónája, vagy inkább arról, hogy minden kisebbségi nyelv rendelkezik a variációnak egy valóban dialektus jellegű zónájával. Malmberg szerint a dialektusok térképén ritkán lehet világos határokat találni, ehelyett átmeneti és határ menti zónák vannak, az elkülöníthetetlenség zónái. Azt is mondják, hogy „a québeci nyelv olyannyira gazdag a helyi hangsúlyok modulációiban és variációiban, a tonikai hangsúlyokkal való játékokban, hogy néha úgy tűnik, minden túlzás nélkül, mintha jobb lenne egy zenei jelrendszerrel rögzíteni, mintsem egy ortografikus rendszerrel”.² Magának a dialektusnak a fogalma is meglehetősen bizonytalan. Ráadásul relatív, mert tudni kell, hogy mely többségi nyelvhez viszonyítva végzi funkcióját: például a québeci nyelvet nem csupán a standard franciához való viszonya felől értékeli, hanem a többségi angolhoz képest is, amelytől mindenféle fonetikai és szintaktikai elemet átvesz, hogy variálhassa azokat. A bantu dialektusokat nemcsak az anyanyelvhez viszonyítva mérik fel, hanem az afrikaans nyelvhez mint

¹ Ez a szöveg Gilles Deleuze és Félix Guattari *Mille plateaux* című közös művének a kisebbségekre vonatkozó részleteit tartalmazza (a következő szöveghelyeket: *Mille plateaux*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1980. 128–135, 356–358, 588–591) – a ford.

² Vö.: Michèle Lalonde, in *Change*, No 30., ahol megtalálhatjuk a „*Speak White*” című vers előzményét, illetve a québeci nyelvről szóló kiáltványt.

többségi nyelvhez való viszonyában is, és az angolhoz mint ellen-többségi nyelvhez viszonyítva is, amelyet a feketék részesítenek előnyben.³ Röviden szólva, nem a dialektus fogalma világítja meg a kisebbségi nyelv fogalmát, hanem fordítva: a kisebbségi nyelv határozza meg a dialektusokat a variációs lehetőségein keresztül. Vajon a többségi és a kisebbségi nyelveket a kétnyelvűség vagy a többnyelvűség regionális helyzete alapján definiáljuk, amely magába foglalna legalább egy domináns nyelvet és egy alávetettet, vagy vegyük figyelembe az egész világot, amely némely nyelvek számára imperialista hatalmat biztosít más nyelvek fölött (mint ma az amerikai angol esetében)?

Legalább két dolog gátol bennünket e nézőpont elfogadásában. Miként Chomsky megjegyzi, egy dialektus, egy gettóbeli nyelv vagy egy kisebbségi nyelv nem tudja elkerülni, hogy homogén rendszert faragjanak belőle, és hogy ne válasszák ki konstans elemeit: a *Black-English* rendelkezik saját nyelvtannal, amelyet nem lehet a standard angol hibáinak és töréspontjainak összességével azonosítani, de éppen ezt a nyelvtant csakis akkor lehet megvizsgálni, ha ugyanazokat a szabályokat alkalmazzuk, mint a standard angol esetében. Ebben az értelemben tűnik úgy, hogy a kisebbségi és a többségi nyelv fogalmának nincs semmilyen nyelvészeti jelentősége. Amikor a francia elveszítette az egész világra kiterjedő többségi funkcióját, semmit sem veszített állandóságából, homogenitásából és központosított jellegéből. Fordítva tekintve pedig az afrikaans nyelv homogén lett, amikor egy helyi, az angollal küzdő kisebbségi nyelvvé vált. Politikai szemszögből is, sőt, főként politikai szemszögből nehéz belátni, miként működtethetnék a kisebbségi nyelvet a hordozói, ha nem biztosítanának számára állandóságot és homogenitást legalább az írás segítségével, úgy, hogy ezzel egy helyi többségi nyelvvé teszik, amely képes kikényszeríteni a hivatalos elismerést (innen ered az írók politikai szerepe, akik a kisebbségi nyelv jogait érvényesítik). Ám úgy tűnik, hogy az ellenkező érv jóval meggyőzőbb: minél inkább a többségi nyelvhez hasonul egy nyelv, annál jobban ki van téve a folyamatos variációknak, amelyek „kisebbségivé” tesszik. Hiábavaló egy nyelv világméretű imperializmusának bírálata, amely az általa a többi nyelvben okozott romlást rója fel (például ilyen az angol nyelv hatásának kritikája a puristáknál, illetve a „franglais” kispolgáripoujadista vagy akadémiai bírálata). Mert egy olyan nyelv, mint az angol vagy az amerikai angol, nem lenne világszinten többségi szerepben, ha

³ Az afrikaans összetett helyzetéről: Breyten Breytenbach, *Feud froid*, Bourgois; G. M. Lory (101–107) tanulmánya új fényt vet Breytenbach vállalkozására, annak erőszakosságára, ahogyan a nyelvet költőként kezelte, kívánságára, hogy „fattyú legyen, fattyú nyelvvé”.

együttal a kisebbségek nem dolgoznak fel szerte a világban, a variációk egészen különböző folyamatai révén. Mint ahogyan a gaelic nyelv vagy az ír-angol variálják az angolt. Vagy ahogyan a *Black-English* és a „gettónyelvek” variálják az amerikai angolt, oly mértékben, hogy New York csaknem nyelv nélküli városnak tekinthető. (Továbbá az amerikai angol nem tudta volna *megalkotni* magát, nem tudott volna különbözni az angoltól a kisebbségek nyelvi munkája nélkül.) Vagy mint az egykori osztrák birodalomban: a német többségi nyelv volt a kisebbségekhez való viszonyában, ám – és ezt nem lehetett elkerülni: – a kisebbségek úgy bántak vele, hogy kisebbségi nyelvvé tették a németek által használt némethez képest. Nincsen nyelv, amelynek ne lennének belső, endogén, a saját nyelven belüli kisebbségei. Így tehát a nyelvészet legáltalánosabb szintjét tekintve Chomsky, illetve Labov pozíciója folyton átcsapnak egymásba. Chomsky úgy fogalmaz, hogy még egy kisebbségi nyelv, egy gettóbeli nyelv, vagy egy dialektus sem tanulmányozható az invariáns elemek kiemelése és a „kívülről jövő vagy kevert” változók eltávolítása nélkül; ám Labov azt válaszolja, hogy egy nyelvet, még ha az többségi és standardként elfogadott nyelv is, nem lehet azon „inherens” változóit figyelmen kívül hagyva tanulmányozni, amelyek éppenhogy nem is keverték, de nem is kívülről jövelek. Sosem fognak olyan homogén rendszert találni, amelyre nem hatnak ki a folytonos, immanens és szabályszerű variációk (miért tesz úgy Chomsky, mintha nem értené?).

Nincs tehát kétfajta nyelv, hanem ugyanazon nyelvvel két különböző módon lehet bánni. Vagy kivonjuk a változókat az állandó elemekből és viszonyaikból, vagy pedig megtartjuk azokat a folytonos variáció állapotában. Tévedtünk, amikor úgy tettünk, mintha az állandó elemek a változók mellett léteznének: ez csupán azért történt így, hogy könnyebben megjeleníthessék őket. Mert nyilvánvaló, hogy az állandó elemek magukból a változókból erednek; az univerzálisoknak a nyelvészetben nincsenek önállóbb létük, mint a gazdaságtanban, hiszen mindig egy univerzalizáció vagy uniformizáció következményei, amelyek a változó elemekre támaszkodnak. *Az állandó elem nem a változó ellentéte*, hanem a változóval való bánásmód, amely szemben áll a folyamatos variálódással. Az úgynevezett kötelező szabályok az első bánásmódnak felelnek meg, míg a választható szabályok a folytonos variációhoz tartoznak. Továbbá nem vehetők igénybe bizonyos kategóriák vagy megkülönböztetések, nem lehet alkalmazni azokat vagy ellentetés gyanánt felhasználni, mert a változókkal való első bánásmódot feltételezik és teljesen alá vannak vetve az állandó elemek szempontjának: mint a beszéddel szembeállított nyelv, mint a diakroniával szembeállított szinkronia, mint a performatív aktussal szembeállított kompetencia, vagy

mint a nem-disztinktív (vagy másodlagosan disztinktív) elemekkel szembeállított disztinktív elemek. Mert a nem-disztinktív, pragmatikus, stilisztikai vagy prozódikus elemek nem csupán mindenhol fellelhető változók, amelyek különböznek egy állandó elem jelenlététől és hiányától, ahogyan nem is csupán alineáris és „szupraszegmentális”, folytonos elemek, amelyek eltérnek a lineáris, szegmentális elemektől: a tulajdonságaik lehetővé teszik, hogy a nyelv minden eleme a folyamatos variálódás állapotában legyen – mint ahogyan például a hangszín a fonémára hat, vagy a hangsúly a morfémára, vagy a hanglejtés a szintaxisra. Ezek nem másodlagos mozzanatok, hanem a nyelvvel való más jellegű bánásmód, amely nem az előbb említett kategóriáknak megfelelően történik.

A „kisebbségi” és a „többségi” nem két nyelvet jelölnek, hanem a nyelv kétfajta használatát vagy funkcióját. A kétnyelvűség nyilvánvalóan példaértékű, de legfeljebb kényelemből hivatkozunk rá. Az osztrák birodalomban a cseh kétségtelenül kisebbségi nyelv volt a némethez képest, azonban a prágai német már potenciálisan kisebbségi nyelvként működött a bécsi vagy a berlini némethez képest. Kafka pedig cseh zsidóként németül írt, ám ezt a német nyelvet kreatív módon, kisebbségi nyelvként kezelte, megteremtette a variációk folytonosságát, sorra vette a változó elemeket, hogy aztán leszűkítse az állandó elemek körét, és kitágítsa a változók terét: hogy dadogóvá tegye a nyelvet, „jajveszékélővé”, hogy kiterjessze a nyelv feszültségteli mozzanatait, az írott nyelvet is, hogy kiemelje belőle a kiabálást, az üvöltést, a hangemelkedést, a tartamokat, a hangszíneket, a hangsúlyokat, az intenzitásokat. Két egymásba kapcsolódó tendenciáját figyelték meg a kisebbségi nyelveknek: egyfelől szegényesebbé válnak, veszítenek szintaktikai és lexikális formáikból, de egyúttal a változó effektusok különös gyarapodására is sor kerül, hajlamosak túlterhelni a nyelvet és parafrázisokkal teletűzdelni. Ezt elmondhatjuk a prágai németről, de a *Black-English* vagy a québeci nyelv kapcsán is. Ám néhány kivételtől eltekintve a nyelvészek értelmezése rosszindulatú volt, az egymással azonos szegényességre és pontosságra utaltak. Az állítólagos szegényesség voltaképpen az állandó elemek korlátozása, illetve a variációk kiterjesztése avégett, hogy létrejöjjön egy folytonosság, amely magával sodor minden alkotóelemet. Ez a szegényesség nem hiány, hanem egy üresség, avagy ellipsis, amelynek köszönhetően elkerülhetünk egy állandó elemet ahelyett, hogy igénybe vennénk, illetve megközelíthetjük felülről vagy alulról ahelyett, hogy elhelyezkednénk benne. És ez a túlterhelés nem retorikai alakzat, metafora vagy szimbolikus szerkezet; sokkal inkább egy mozgékony körülírás, amely a minden kijelentésben meglevő közvetett diskurzus lokalizálhatatlan jelenlétéről tanúskodik. Mindkét részről a referenciapon-

tok elutasításáról van szó, az állandó forma feloldásáról a dinamikus különbségek javára. Minél inkább így működik a nyelv, annál közelebb van nem csupán a zenei jelrendszerhez, hanem magához a zenéhez.⁴

Megvonni és elhelyezni a variációban, eltávolítani és elhelyezni a variációban: ez egyetlen művelet. A kisebbségi nyelvekre nem az jellemző, hogy túlterheltek vagy szegényesek a standard, illetve a többségi nyelvhez képest, hanem a mértékletesség és a variálóképesség, amelyek révén a standard nyelvet kisebbségi módon kezelik, ez pedig nem más, mint a többségi nyelv kisebbségivé válása [*devenir-mineur*]. A problémát nem a kisebbségi és a többségi nyelv közti különbség jelenti, hanem ez a létesülés, valamivé válás. A kérdés nem az, hogyan reterritoralizálható a nyelv egy dialektusban vagy egy tájszólásban, hanem hogy miként deterritorializálható a többségi nyelv. A fekete amerikaiak nem a feketét, a *Blacket* állítják az angollal szembe, hanem úgy alakítják az amerikai angolt, hogy a saját *Black-English* nyelvük legyen. A kisebbségi nyelvek nem léteznek önmagukban, hanem csakis a többségi nyelvhez való viszonyban, és ez egyúttal a többségi nyelvbe való befektetést is jelent, úgy, hogy az maga is kisebbségivé váljon. Mindenkinek meg kell találnia a kisebbségi nyelvet, dialektust vagy inkább idiolektust, amelyből kiindulva kisebbségivé teheti a maga többségi nyelvét. Innen fakad azon szerzők ereje, akiket „kisebbséginek” nevezünk, a legnagyobbaknak, az egyedül igazán nagyoknak: a saját nyelvüket kell meghódítaniuk, el kell érniük a nyelvhasználatban a mértékletességet, hogy a folytonos variálódás felé tolják el (amely a regionalizmus ellentéte). A saját nyelvünkben vagyunk kétnyelvűek és többynyelvűek. A többségi

⁴ A kisebbségi nyelv kettős aspektusát, szegénység-ellipszisét és túltelítés-variációját illetően néhány mértékadó műre utalhatunk: Klaus Wagenbach tanulmányára a prágai németről a 20. század elején (*Franz Kafka. Eine Biographie seiner Jugend*. Francke, Bern, 1958); Pasolini tanulmányára, amely azt mutatja meg, hogy az olasz nem a standard vagy középső szinten keletkezett, hanem két irányban robbant ki egyidejűleg, „felfelé és lefelé”, más szóval a leegyszerűsített anyag és az expresszív túlzás irányában (*L'expérience hérétique*. Payot, Paris, 1976. 46–47); J. L. Dillard írására, amely rámutat a *Black-English* kettős tendenciájára, hogy egyfelől kihagy, veszít, tehermentesít, másfelől viszont túltelít, megteremt egy „*fancy talk*”-ot (*Black-english*, Vintage Book, New York). Miként Dillard megjegyzi, nincs szó semmine-mű alsóbbrendűségéről a standard nyelvhez való viszonyban, hanem sokkal inkább két mozgás korrelációjáról, amely elkerüli a nyelv standard szintjét. Továbbra is a *Black-English* kérdésénél maradva, LeRoi Jones megmutatja, hogy a két összekapcsolódó irány milyen mértékben közelít a zenéhez (*Blues People*. William Morrow, New York, 1963. 30–31, valamint a teljes 3. fejezet). Egy általánosabb szinten pedig feleleveníthetjük Pierre Boulez elemzését a zenében levő kettős mozgásról, a forma felbomlását és a dinamikus túltelítést, burjánzást (*Conversations with Celestin Deliege*, Eulenberg Books, London, 1976. 20–22).

nyelv meghódítása, hogy fellellessük benne a még ismeretlen kisebbségi nyelveket. A kisebbségi nyelv felhasználása, hogy *megpörgessük* a többségi nyelvet. A kisebbségi szerző idegen a saját nyelvében. Ha elfajul, ha elfajultnak tekinti magát, akkor a nyelv feszültségteli elemeit nem a pusztá keveréssel gyarapítja, hanem saját nyelvének megvonásával és variálásával.

A *kisebbség* fogalma rendkívül összetett, a maga zenei, irodalmi és nyelvi, továbbá jogi és politikai vonatkozásaival. A kisebbség és a többség közti ellentét nem egyszerűen mennyiségi jellegű. A többség állandó elemeket feltételez, a kifejezés és a tartalom konstans mozzanatait, amelyek mérceként szolgálhatnak az értékelés számára. Tegyük fel, hogy ez a mérce a fehér-felnőtt-férfi-városlakó ember [*Homme*], aki valamilyen standard-európai-heteroszexuális nyelvet beszél, bármelyiket (Joyce vagy Ezra Pound Ulyssese-Odüsszeusz). Nyilvánvaló, hogy az „ember” képezi a többséget, még ha kevesebb is van belőle, mint a szűnyogokból, a gyerekekből, a nőkből, a feketékből, a parasztokból, a homoszexuálisokból... stb. Azért van így, mert kétszer jelenik meg: egyszer konstans elemként, másszor pedig változó elemként, amelyből aztán kivonjuk az állandó elemeket. A többség feltételezi a hatalmat és a dominanciát, nem pedig fordítva. A többség feltételez egy standard mérce, és nem fordítva. Még a marxizmus is „a hegemoniát csaknem mindig a nemzethez tartozó, képzett, harmincötön felüli férfi munkás felől értelmezte”.⁵ A konstanstól eltérő meghatározást ezért kisebbségnek tekintik, más szóval alrendszernek vagy rendszeren kívülinek, természeténél fogva, bármilyen számban létezzen is. Jól látjuk ezt minden társadalmi mechanizmusban, a választási rendszerben vagy másutt, ahol adott a döntés lehetősége, feltéve, hogy a döntésed nem sérti a konstans által megszabott határokat („nem szabad a társadalom megváltoztatása mellett döntened...”). Ám ezen a ponton minden megfordul. Mert a többség, amennyiben az elvont standardot képezi, sohasem akárki, hanem Senki – Odüsszeusz –, míg a kisebbség mindenkinek létesülése [*le devenir de tout le monde*], potenciális valamivé válása, amennyiben eltérnek attól, ami modellként szolgál. Van többségi „tény”, ám ez a Senki analitikus ténye, amely szemben áll azzal, ami mindenkinek kisebbségivé válása. Ezért kell különbséget tennünk: egyfelől a többség mint állandó, homogén rendszer és az alrendszerként értelmezett kisebbség, másfelől pedig a kisebbség mint egy potenciális, teremtő és teremtett létesülés között. A probléma sosem az, miként lehet megnyerni a többséget, akár azért is, hogy egy új konstansot hozzunk létre. Nincsen többségivé válás, a többség sohasem létesülés, valamivé válás. Minden létesülés kisebbségi. A nők kisebbség, a számukra való tekintet nélkül, és ezt állapotként vagy részhal-

mazként határozhatjuk meg; ám csak úgy tudnak teremteni, hogy lehetővé tesznek egy létesülést, amely nem a kizárólagos tulajdonuk, amelybe nekik maguknak is be kell lépniük – nővé válás, amely minden emberre vonatkozik, a férfira éppen úgy, mint a nőre. Ugyanez érvényes a kisebbségi nyelvekre: nem pusztán alnyelvek, idiolektusok vagy dialektusok, hanem képesek arra, hogy a többségi nyelvet a kisebbségivé válásba kényszerítsék, minden dimenziójában, összes elemének vonatkozásában. Különbséget kell tennünk a kisebbségi nyelvek, a többségi nyelv és a többségi nyelv kisebbségivé válása között. Természetesen a kisebbségek objektíven meghatározható állapotok – a nyelv, az etnikum vagy a szexualitás tekintetében, a maguk gettóterületeivel; de egyúttal úgy kell tekinteni rájuk, mint a létesülés csíraira vagy kristályaira, amelyek azért olyan értékesek, mert ellenőrizhetetlen mozgásokat idéznek elő és deterritorializálják azt, ami átlagos vagy többségi. Ezért mutatta meg Pasolini, hogy a szabad, közvetett beszédmód lényege nem A nyelvben található meg, nem is B nyelvben, hanem „X nyelvben, amely nem más, mint A nyelv, amint ténylegesen B nyelvvé válik”.⁶ A kisebbségi tudatnak van egy egyetemes formája, mégpedig mindenkinek valamivé válása, és ez a létesülés maga a teremtés. Nem a többség megnyerésével lehet elérni. A forma, amelyre utalunk, az amplitúdóhoz hasonló folytonos variáció, amely szüntelenül átlépi a többségi standard mértékadó küszöbét. Az egyetemes kisebbségi tudat megteremtésével a létesülés erőihez fordulunk, amelyek máshová tartoznak, mint a Hatalom vagy a Dominancia. A folytonos variáció képezi mindenkinek kisebbségivé válását, amely szemben áll a Senki többségi Tényével. A kisebbségi valamivé válást mint a tudat egyetemes formáját nevezzük autonómiának. Nem a kisebbségi nyelv dialektusként való használatával, regionalizálásával vagy gettóba zárásával lehet forradalmivá válni; sokkal inkább a kisebbségi elemek felhasználásával, összekötésével és egyesítésével lehet kialakítani egy sajátos, autonóm, előreláthatatlan létesülést.

[...]

1730: Intenzívvé válás, állattá válás, észlelhetetlenné válás...

Emlékek és létesülések, pontok és blokkok. – Miért van annyi létesülési módja az embernek, és miért nincs mégsem emberré válás? Először is azért, mert az ember a *par excellence* többségi, márpedig minden létesülés kisebbségi jellegű – minden létesülés kisebbségivé válás. Többségen nem valami máshoz viszonyított nagyobb mennyiséget értünk, hanem egy álla-

⁶ Pasolini, P. P., *L'expérience hérétique*, 62.

potot vagy standardot, amelyhez képest a nagyobb mennyiségek, ahogyan a kisebbek is, kisebbségi jellegűnek mondhatók: fehér ember, felnőtt férfi stb. A többség feltételezi a dominanciát, és nem fordítva. Nem arról van szó, hogy több szűnyog vagy légy van-e, mint ember, hanem, hogy „az ember” miként hozott létre a világegyetemben egy standardot, amelyhez viszonyulva az emberek szükségszerűen (analitikus értelemben) egy többséget képeznek. Ahogyan a politikai közösségben való többség feltételezi a szavazati jogot, és nem csupán azokra terjed ki hatása, akik rendelkeznek ezzel a joggal, hanem azokra is, akik nem, akárhányan legyenek is, úgy a világegyetemben való többség is feltételezi az ember eleve adott jogait és hatalmát.⁷ Ebben az értelemben a nők és a gyerekek, továbbá az állatok, a növények és a molekulák is kisebbségiek. Feltehetően a nő különleges, az ember-standardhoz képes elfoglalt helyzete az oka, hogy minden kisebbségivé válás a nővé váláson keresztül történik. Fontos, hogy ne keverjük össze a „kisebbségi jellegűt” [*minoritaire*] mint folyamatot és létesülést, a „kisebbséggel” [*minorité*] mint halmazzal vagy állapottal. A zsidók, cigányok stb. bizonyos feltételek mellett egy kisebbséget alkothatnak, ám ez még nem elegendő ahhoz, hogy létesülés, valamivé válás legyenek. Reterritorializálódunk vagy hagyjuk, hogy reterritoralizáljonak bennünket egy kisebbségi állapotba; azonban a létesülés során deterritorializálódunk. Még a feketéknek is, mondták a Fekete Párducok, feketévé kell válniuk. Még a nőknek is nővé válniuk. Még a zsidóknak is zsidóvá válniuk (ez nyilvánvalóan több egy állapotnál). De amennyiben így van, akkor a zsidóvá válás éppen úgy kihat a nem-zsidóra, mint a zsidóra... és így tovább. A nővé válás éppen úgy kihat a férfira/emberre [*homme*], mint a nőre. Bizonyos értelemben mindig a „férfi/ember” a valamivé válás alanya, de csak ha belép a kisebbségivé válás folyamatába, amely elszakítja többségi identitásától. Akár Arthur Miller *Focus* című regényében, vagy Losey *M. Klein* című filmjében – zsidóvá a nem-zsidó válik, akit elragad ez a létesülés, miután elszakadt a standard mértéktől. Fordítva pedig maguknak a zsidóknak kell zsidóvá válniuk, a nőknek nővé, a gyermekeknek gyermekké, a feketéknek feketévé – azért van így, mert csakis a kisebbség szolgálhat a létesülés aktív közvetítőjeként, de csupán azzal a feltétellel, hogy a maga részéről megszűnik a többséghez viszonyítva definiálható halmaznak lenni. A zsidóvá válás, a nővé válás stb. egy kettős mozgás egyidejűségét feltételezi: az egyik mozgás eleme (a szubjektum) kivonja magát a többségből, a másik mozgás során pedig egy újabb elem (médiium vagy ágens) jön létre a kisebbségből. Van egy aszimmetrikus és megbonthatatlan létesülés-blokk,

⁷ A többség fogalmának homályosságáról lásd Arrow két híres témáját, a „Condorcet-effektust”, illetve „a kollektív döntés teorémáját”.

szövetség-blokk: a két „Klein úr”, a zsidó és a nem-zsidó, belépnek a zsidóvá válás folyamatába (ugyanaz történik a *Focus*ban).

A nőnek nővé kell válnia, ám a teljes férfi/ember nővé válásával. Egy zsidó zsidóvá válik, de a nem-zsidó zsidóvá válásával. A kisebbségivé válás csak egy deterritorializált közvetítővel, illetve szubjektummal lehetséges, olyanokkal, amelyek a saját elemeikre hasonlítanak. A létesülésnek csakis a deterritorializált többség változójaként van alanya, és a létesülés csakis egy kisebbség deterritorializált változójában lelhet közvetítőjére. Bármilyen létesülésbe sodorhat bennünket, a legváratlanabb, a legjelentéktelenebb dolgok is... Nem térünk el a többségtől, míg nincs egy apró részlet, amely megnövekedvén magával ragad. A *Focus* hősnének, az átlagos amerikai-nak azért van szüksége szemüvegre, mert zsidó külsőt kölcsönöz neki, a „szemüveg miatt” sodródik a nem-zsidó a zsidóvá válásba. Bármilyen megteszi, de ez a valami feltétlenül politikai ügybe csap át. A kisebbségivé válás politikai ügy és a képesség munkáját [*travail de puissance*] feltételezi, egy aktív mikropolitikát. Ez a makropolitika ellentéte, és egyúttal a Történelemé, amelyben az a kérdés, miként nyerhetjük meg vagy szerezhetjük meg a többséget. Ahogyan Faulkner fogalmazott, ha nem kívánunk fasiszták lenni, nincs más választás, mint feketévé válni. A történelemmel ellentétben a létesülés nem gondolható el a múlt és a jövő terminusaiban. A forradalmivá válás közömbös a forradalom múltja és jövője iránt – a kettő között zajlik. Az úgynevezett történelem nélküli társadalmak a történelmen kívül tartják magukat, nem azért, mintha megelégednének a mozdulatlan modellek újratermelésével, vagy mert egy rögzített struktúra irányítaná létüket, hanem mert ezek a létesülés társadalmi (háborús társadalmak, titkos társaságok stb.). Csak a többségnek van történelme, vagy a többséghez való viszonyulás által meghatározott kisebbségeknek. De a „hogyan megszerezni a többséget” egészen másodlagos kérdés az észlelhetetlen kibontakozásához képest.

[...]

Kr. e. 7000. – Foglyul ejtő apparátus

6. *Kisebbségek*. Korunk a kisebbségek korává válik. Láthattuk, hogy a kisebbséget nem szükségképpen a kis létszám alapján határozzuk meg, hanem sokkal inkább a létesülés vagy az ingadozás alapján, vagyis azon rés szempontjából, amely elválasztja a létszám fölötti többséget képező axiómák valamelyikétől („Ulysses-Odüsszeusz, avagy napjaink városlakó átlageurópaija”, vagy mint Yann Moulrier mondja: „a nemzet jól képzett, a himnemhez tartozó és harmincöt évnél idősebb munkása”). A kisebbség lehet kis létszámú, ugyanakkor lehet a legnagyobb létszámú is, úgy, hogy

közben egy abszolút, meghatározhatatlan többséget alkot. Ez történik, amikor még a baloldalinak mondott szerzők is a nagy kapitalista figyelemzavaró kiáltást ismétlik: húsz éven belül a fehérek a világ népességének mindössze 12 százalékát teszik majd ki... Nem elégszenek meg azzal, hogy azt mondják, a többség változni fog vagy már megváltozott, hanem arról a többséget veszélyeztető kisebbségről beszélnek, amely egyre szaporodik, megszámlálhatatlanul, és azzal fenyeget, hogy megszünteti magának a többségnek a koncepcióját, vagyis a többséget mint axiómát. És a nem-fehér különös koncepciója voltaképpen nem képez egy megszámlálható halmazt. A kisebbséget nem a létszám határozza meg, hanem a létszámon belüli viszonyok. A kisebbség lehet nagyszámú vagy akár végtelen számú is, ám ugyanígy a többség is. Az különbözteti meg őket egymástól, hogy a többség esetében a létszámon belüli viszony olyan halmazt képez, amely véges és végtelen is lehet, ám mindig megszámlálható, míg a kisebbség megszámlálhatatlan halmaz, akárhány eleme legyen is. A megszámlálhatatlant nem a halmaz teszi, vagy az elemei, hanem sokkal inkább a kapcsolat, az elemek és a halmazok között létrejött „és”, amely egyikhez sem tartozik, kivonja magát belőlük, és szökésvonalat képez. Márpedig az axiómatika csakis megszámlálható halmazokkal törődik, még a végtelen számúakkal is, míg a kisebbségek „életlen”, megszámlálhatatlan, nem-axiomatizálható halmazokat alkotnak, röviden szólva „tömegeket”, a szökés és a fluxus sokaságait. – Legyen akár nem-fehérek végtelen halmaza a periférián, vagy a baszkok, korzikaiak stb. behatárolt halmaza, mindenhol egy világméretű mozgalom feltételeit látjuk: a kisebbségek újjáteremtik a „nacionalitárius” [*nationalitaires*] jelenségeket, amelyek ellenőrzésével és elfojtásával a nemzetállamokat vádolták. A bürokratikus szocialista blokkot bizonyosan nem kímélik ezek a mozgalmak, és mint Amalrik mondta, a disszidensek mit sem jelentenek, vagy csupán a nemzetközi politika zálogaként szolgálnak, ha elvonatkoztatjuk őket a Szovjetunióban működő kisebbségektől. Mit sem tesz, hogy a kisebbségek képtelenek életképes államok megteremtésére az axiómatika és a piac szemszögéből tekintve, mivel hosszú távon olyan összetételű dolgokat mozdítanak előre, amelyek a kapitalista gazdaságon és az államformán is túl vannak. Az államok vagy az axiómatika azzal válaszolnak, hogy megadják a kisebbségnek a regionális, föderális vagy törvényen alapuló autonómiát, röviden szólva egy axióma hozzáadásával. Ám nem ez a probléma: ez a művelet a kisebbségeket csupán megszámlálható halmazokká vagy részhalmazokká alakítja, amelyek elemekként részei a többségnek. Ugyanez érvényes a nők, a fiatalok, a prekárius munkások stb. státusának esetében. Még egy véres, válságos változást is elképzelhetünk, egy radikálisabb fordulatot, amely a

fehér világot egy sárga centrum perifériájává tenné; ez kétségtelenül egy egészen más axiomatika lenne. Viszont mi másról beszélünk, valami szabályozhatatlanról: a nők, a nem-férfiak mint kisebbség, mint fluxus vagy mint megszámlálhatatlan halmaz nem kapnak kifejezési formát a többség elemévé válva, vagyis nem lesznek részei egy véges, megszámlálható halmaznak. A nem-fehérek nem fejezhetők ki úgy, hogy egy új, sárga-fekete többséget képeznek, egy megszámlálható végtelen halmazt. A kisebbségi sajátos jellemzője, hogy a megszámlálhatatlan hatóképességet érvényesíti, akkor is, amikor egyetlen tagból áll. Ez a sokaságok, a multiplicitások formulája. A kisebbség mint egyetemes alakzat, avagy mindenkivé válás. Nők – mindannyiunknak nővé kell válnunk, legyünk akár nők vagy férfiak. Nem-fehérek – mindannyiunknak ilyené kell válnunk, legyünk akár fehérek, sárgák vagy feketék. – Ez azért nem jelenti, hogy az axiómák szintjén zajló küzdelmek jelentéktelenek lennének, ellenkezőleg, nagyon is meghatározóak (a legkülönbözőbb szinteken: a nők harca a szavazati jogért, az abortuszért, a munkavállalás lehetőségéért; a régiók küzdelme az autonómiáért; az elnyomott tömegek és kisebbségek harca a keleti és nyugati régiókban). Ugyanakkor mindig van egy jel, amelynek segítségével megmutathatjuk, hogy e harcok egy másik, párhuzamosan zajló harc indexei. Akármennyire szerény legyen is a követelés, mindig tartalmaz egy olyan mozzanatot, amelyet az axiomatika nem tud elfogadni: amikor az emberek követelik, hogy maguk fogalmazhassák meg problémáikat és hogy maguk határozhassák meg a partikuláris feltételeket, amelyek mellett elfogadhatnak egy általánosabb megoldást (feltéve, hogy ez a *Partikuláris* egy újszerű forma). Mindig mehökkentő ugyanazon történet megismétlődésével szembesülni: a kisebbségek kezdeti szerény követeléseit, az axiomatika azon képtelenségével párosulva, hogy megoldjon akár egy még oly csekély, a követelés háttérében levő problémát is. Röviden, az axiómák körüli harc annál fontosabb, minél inkább két kijelentés, a fluxus általi és az axiomaticus közti eltérést testesíti meg, illetve mélyíti el. A kisebbségek hatóképességét nem aszerint mérjük, képes-e belépni a többségi rendszerbe és elhelyezkedni benne, nem is aszerint, hogy képes-e megfordítani a többség szükségképpen tautologikus kritériumát, hanem, hogy érvényesíteni tudja-e, akármilyen kicsi legyen is, a megszámlálhatatlan halmazok erejét a megszámlálható halmazok erejével szemben, még ha végtelenek is, még ha meg is változtak, még akkor is, ha új axiómákat hoznak létre vagy egyenesen új axiomatikát. Ez nem az anarchizmus és a szervezetiség dilemmája, nem is a centralizmusé és a decentralizációé, hanem inkább a megszámlálhatatlan halmazok problémájának kalkulusáról van szó, avagy koncepciójáról, a megszámlálható halmazok axiomatikájával szemben.

Egy ilyen kalkulusnak megvannak a maga kompozíciói, szerveződései, sőt, központosító folyamatai, ám ezek nem az államokon vagy az axiomatikán keresztül zajlanak, hanem a kisebbségek tiszta létesülése mentén.

7. *Eldönthetetlen kijelentések.* Ellenvetik majd, hogy magából az axiomatikából ered a megszámlálhatatlan végtelen halmaz hatalma, a háborús gépezet. Ugyanakkor nehéznek tűnik a háborús gépezet felhasználása a kisebbségekhez való általános „viszonyulásban” az abszolút háború kitörése nélkül, amelyet a háborús gépezetnek kéne előidéznie. Láthattuk, miként hozza létre a háborús gépezet a minőségi és mennyiségi folyamatokat, a miniaturizálást, az adaptációt, amelyeknek segítségével fokozni lehet támadásait és ellentámadásait, mindig valamely meghatározatlan ellenség (egyének, csoportok, népek...) természetének megfelelően. Ám ilyen feltételek mellett a kapitalista axiomatika folyamatosan azt termeli ki, illetve termeli újra, amit a háborús gépezetek megszüntetni igyekeznek. Még az éhínség megszervezése sem csak a halált jelenti, hanem az éhezők számának szaporítását. A *táborok* megszervezése is, ami a „szocialista” blokkot rettegetté tette, sem szolgál azzal a radikális megoldással, amelyről a hatalom álmodozik. Egy kisebbség megszüntetése a kisebbség kisebbségének létrejöttét vonja maga után. A szüntelen gyilkolás ellenére is viszonylag nehéz egy nép vagy csoport likvidálása, még a harmadik világban is, mihelyt elegendő mértékben kötődik az axiomatika elemeihez. Másfelől megjósolható, hogy az előttünk álló gazdasági problémák szükségessé teszik a tőke megreformálását az erőforrások (a tengeri olajforrások, a fémeket tartalmazó mélytengeri rögök, az élelmiszerek) tekintetében, és ez nem csupán a világ újrafelosztását jelenti majd, háborús gépezetek bevetésével világszerte, új célkitűzésekkel, hanem az érintett régiókban szemtanúi leszünk kisebbségi csoportosulások létrejöttének és átalakulásának is. – Általánosságban szólva, a kisebbségek számára az integráció nem jelent megoldást, jelentsen ez akár más axiómákat, új szabályokat, autonómiát vagy függetlenséget. Taktikájuk szükségszerűen ezen az úton halad. Annyiban forradalmiak, amennyiben magukban hordoznak egy mélyebb mozgást is, amely megkérdőjelezi a világban uralkodó axiomatikát. A kisebbség hatékonysága, hatalma, amely nem más, mint a partikularitás, kifejezési formáját, illetve egyetemes tudatát a proletariátusban leli meg. Azonban amíg a munkásosztály az általa kiküzdött státus szerint határozza meg magát, vagy egyenesen az elméletileg leigázott állam felől, csupán mint „tőke” jelenik meg, mint a tőke része (mint változó tőke), és nem hagyja el a tőke síkját [*plan du capital*]. Ez a sík legfeljebb bürokratikusvá válik. Másrészt a tömegek a tőke síkjának elhagyásával, a kifelé irányulásban való kitartással válnak forradalmivá, és csak így rombolják le a megszámlálható

halmazok uralkodó egyensúlyát.⁸ Nem világos, hogy egy Amazon-állam miként nézne ki, hogy a nők állama lenne-e, vagy a prekárius munkások állama, a munka elutasításáé. Hogy a kisebbségek nem hoznak létre életképes államokat sem kulturális, sem politikai, sem gazdasági értelemben, azért van, mert sem az államforma nem fogadható el számukra, sem a tőke axiomatikája, sem az annak megfelelő kultúra. Sokszor láthattuk, miként tartja fenn, illetve szervezi meg a kapitalizmus az életképtelen, élheteretlen államokat szükségleteinek megfelelően, pontosan azért, hogy szétzúzza a kisebbségeket. Ezzel szemben a kisebbségek számára a kapitalizmus szétverése a kérdés, a szocializmus újradefiniálása, olyan háborús gépezetek megteremtése, amelyek képesek a világméretű háborús gépezettel való konfrontációra, más eszközökkel. – A kapitalizmus legmélyebb törvényszerűsége nyilvánul meg abban, hogy a két megoldási lehetőség, a kiirtás és az integráció elfogadhatatlanok: a kapitalizmus újabb és újabb határokat hoz létre, de egyúttal olyan fluxusok táptalaja is, amelyek megszőknek axiomatikája elől. *A kapitalizmus a modelljeként szolgáló megszámlálható halmazokban valósul meg, és egyazon időben szükségerően megszámlálhatatlan halmazokat is létrehoz, amelyek meghaladják és felforgatják a kapitalizmus kínálta modelleket.* Nem hat ki a deterritorializált és dekódolt fluxusok „egyesülésére” [*conjugaison*] anélkül, hogy ezeket a fluxusokat ne kényszerítene további előrenyomulásra – a fluxusok elhagyják az őket képező axiomatikát és a reterritoralizáló modelleket, olyan „összekötő viszonyokba” lépnek be, amelyek révén egy új Föld rajzolódik ki, olyan háborús gépezeteket hoznak létre, amelyek nem is irtó hadjáratokra törekszenek, de nem is az általánosított terror békéjére, hanem forradalmi mozgalomként működnek (a fluxusok egymáshoz való kötődése, a megszámlálhatatlan aggregátumok összetétele, mindenki kisebbségivé válása). Ez nem szétszóródás vagy széttöredezés: *sokkal inkább a konzisztenciaplánnak, valamint a tőke fejlődése és szerveződése síkjának, illetve a bürokratikus szocializmus síkjának ellentéténél vagyunk.* Minden esetben egy konstruktivizmusról van szó, egy „diagrammatizmusról”, amely meghatározza a problémák és a köztük levő átlós kapcsolatok feltételeit: szemben áll mind a kapitalizmus axiómáinak automatizmusával, mind a bürokratikus tervezéssel. Így tehát az „eldönt-

⁸ Ez Tronti egyik legfontosabb tézise, amely kihatott a „tömegmunkás” és a munkához való viszonyulás új koncepcióira: „Hogy a tőke ellen küzdhessen, a munkásosztálynak önmaga ellen kell küzdenie, amennyiben maga is tőke; ez az ellentmondás maximális szintje – nem a munkások, hanem a tőkésék számára. [...] A tőke síkja elkezd fordított irányban működni, nem mint *társadalmi fejlődés*, hanem mint *forradalmi folyamat*.” Lásd: *Ouvriers et capital*, 322; ezt nevezte Negri „a tervező állam válságának” (*Crisi dello Stato-plano*. Feltrinelli, Milano, 1974).

hetetlen kijelentéseken” nem a következmények minden rendszerrel szükségyszerűen együtt járó bizonytalanságát értjük. Ellenkezőleg, azon dolgok együttes fennállására és egymástól való elkülöníthetlenségre gondolunk, amit a rendszer összekapcsol, illetve ami folyton a rendszer elhagyására törekszik olyan szökésvonalak mentén, amelyek maguk is összekapcsolhatók. Az eldönthetlenség a csírája és a tulajdonképpeni helye a forradalmi döntéseknek. Gyakran felemlgetik a szolgátság világrendszerének magas szintű technológiáját, ám ez a gépies szolgátság, sőt, különösen ez bővelkedik eldönthetetlen kijelentésekben és mozgásokban – korántsem csupán a specialisták számára fenntartott tudás birodalmát jelenti, hanem fegyverekkel szolgál mindenki létesülése számára – rádióvá válás, elektronikussá válás, molekulárisává válás...⁹ Csakis olyan küzdelmek léteznek, amelyek az eldönthetetlen kijelentéseken keresztül zajlanak, és amelyek képesek a *forradalmi összekapcsolásra, szembeszállva az axiomatika jegyében zajló egyesülési módokkal.*

⁹ Ez a mai helyzet másik aspektusa: a munkával és a munkafolyamat fejlődésével kapcsolatos új típusú küzdelmek mellett ott vannak az „alternatív gyakorlatok” és ezen gyakorlatok létrehozása (a kalóz-rádióállomások a legegyszerűbb példa; további példák a városi közösségi hálózatok, a pszichiátria alternatívái stb.). Minderről, illetve a két aspektus kapcsolatáról lásd: Franco Berardi Bifo, *Finalmente il cielo e caduto sulla terra*. Squilibri, Milano, 1978, illetve: *Les Untorelli*. Recherches, No 30 (1977).